

ORDU/AKKUŞ'TA ÇANTI TEKNİĞİNDE YAPILMIŞ CAMİ ÖRNEKLERİ

Serpil SEYFİ (*)

Öz

İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından beri yaşamın birçok alanında kullanılan ahşap, doğal yapısı ve kullanım özelliklerinden dolayı mimari yapılar için önemli bir malzemedir. Özellikle tasarımda esneklik sağlaması, işçiliğinin kolay olması ve detayların kolayca çözümlenebilmesinden dolayı Anadolu'da birçok cami'de ahşap malzeme örnekleriyle karşılaşırız. Bunun da temelinde ahşabın sadece dayanıklı olması değil aynı zamanda hafif olması vardır. Hafifliği, çekme ve eğilmeye karşı dayanıklılığı nedeniyle büyük açıklıklar geçilebilmektedir. Böylelikle duvar boşluklarının geçilmesinde, hatıl ve döşeme kirişlerinde, çıkma ve saçak oluşturulmasında kolaylıkla kullanılabilir. Ormanlık alanların çok fazla olduğu Akkuş ilçesinde de mimaride ahşap kullanımı oldukça yaygındır. Orta Karadeniz'in dağlık kesimlerinde bulunan Akkuş ilçesinde Tibaren ve Kalip kavimlerinin yaşadığı ve ileriki dönemlerde Pont Krallığının buraya egemen olduğu bilinmektedir. Daha sonra Türklerin Anadolu'ya göç etmeye başlaması ile Danişmentlilerin hâkimiyeti altına giren Akkuş, XIV. yüzyılda Hacı Emiroğlu beyliğinin himayesinde yaşamıştır. XIX. yüzyılda Samsun Sancağına bağlı bucaktır. İlk olarak Karakuş olan adıyla anılan bucağın adı ileriki dönemlerde Akkuş olarak değiştirilmiştir. Farklı medeniyetlerin burada hüküm sürmesinden dolayı zengin kültürel bir hafızaya sahiptir. Bu çalışmada gür bitki örtüsüne sahip Ordu'nun Akkuş İlçesine bağlı köylerde bulunan, çanti tekniği ile yapılmış Akpınar Kasabası Merkez Camisi Ambargürgen Merkez Camii, Karaçal Köyü Camii ve Çökek Köyü Camileri çanti tekniği perspektifinde değerlendirilmiş ve Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesindeki diğer benzer örneklerle karşılaştırmaları yapılarak sanat tarihi açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ordu/Akkuş, Karadeniz, Çanti tekniği, Ahşap, Cami.

*) Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü
(e-posta: serpil.seyfi@gmail.com). ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9902-5309>

Mosque Samples Built with Timber-Framing Technique in Ordu/Akkuş

Abstract

Wood, which has been used in many fields since the initial times of the humankind, is an important material for architectural structures due to its natural essence and its usage features. One can come across wooden materials in most of the mosques in Anatolia since it particularly provides compliance in design, since crafting it is easy and since the details are easily analyzed. The basis for this is that wood is not only a durable but also a light material. Due to its being light and durability to traction and flection, long-span construction is possible. Therefore, it can easily be used in constructing wall openings, beams, and floor coverings and in forming corbels and eaves. Usage of wood in buildings in the Akkuş sub-province where forests are abundant is widespread. It is a known fact that the tribes of Tibareni and Kalip dwelt in the sub-province of Akkuş located in highlands of Central Black Sea and later the Kingdom of Pontus ruled these lands. After that, Akkuş, which was dominated by Danismends when Turks immigrated to Anatolia, was ruled by Haji Emiroğlu Beylik in XIV. century. It was a sub-district under Samsun Sanjak in XIX. century. The name of the sub-district, which was initially called as Karakuş, was changed to Akkuş in the following periods. It has a rich cultural heritage since numerous civilizations reigned in these lands. This study evaluates mosques from a timber-framing perspective which are located in villages of Akkuş sub-province of Ordu that is rich in terms of vegetation such as Akpınar Town Central Mosque, Ambargürgen Central Mosque, Karaçal Village Mosque and Çökek Village Mosque which were built with timber-framing technique, and analyses them in terms of art history by comparing them with the similar examples from Eastern and Central Black Sea Region.

Keywords: Ordu/Akkuş, Blacksea, Timber-framing Technique, Wooden Mosque.

Giriş

Bu makalede Ordu/ Akkuş ilçesine bağlı köylerde çantı tekniğinde yapılmış camileri tanıtmak ve yapıları tarihi çerçevede mimari ve sanatsal açıdan değerlendirmek amaçlanmaktadır. Karadeniz'deki mimari zenginliğin önemli öğelerinden olan bu yapılar ahşap malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden itibaren ahşap eserlere rastlanılmaktadır. Cumhuriyet döneminde de Karadeniz Bölgesinde iklim ve coğrafi koşullar nedeniyle ahşap sevilerek kullanılmıştır. Üzerinde çalışma yaptığımız camiler Cumhuriyet dönemi yapıları olup geçmişten bu yana gelen sanatsal birikimin ürünü olarak önemli bir yere sahiptirler.

Tarih İçerisinde Ahşap Camiler

Cami başlangıçta Cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan el-Mescidü'l -cami tamlamasının kısaltılmış şeklidir (İslam Ansiklopedisi, 1993, s.46).

İslami dönemde ilk olarak yapılan ibadethane Mescid-i Nebevidir. Kerpiç duvarlarla çevrili bu avlulu evin içinde gölgelik, hurma ağacı gövdelerinden sütunlar ve dallarla yapılmıştı (Arseven, 1954, s.436). Gazneliler devrinde Sultan Mahmut'un Gazne'de inşa ettirdiği Arusu'l Felek Camisi, Hindistan ormanlarından getirilen ağaç direkler üzerine çatı ile örtülüydü (Aslanapa, 1984,s.43). Semerkant ve Taşkent müzelerindeki zengin işlemeli ağaç başlıklar, Taşkent ve Pencikent müzelerindeki Oburdu ve Kurut camilerindeki bezemeli ağaç başlıklar, Taşkent ve Pencikent müzelerindeki Oburdu ve Kurut camilerinden kalma birer ağaç sütun ile Hive Mescid-i Cuması'ndan kalan 24 ağaç sütun, X-XII. yüzyıl ahşap yapılarındandır (Aslanapa,1984,s. 130-131)

Orta Asya'daki bu ahşap cami geleneği Anadolu'da da devam etmiştir. XIII. ve XIV. yüzyıla tarihlenen Afyon, Sivrihisar Ulu camileri ile Ankara Arslanhane, Beyşehir Eşrefoğlu camileri bugün Selçuklu dönemine ait mevcut eserlerdendir (Kuran, 1972, s.179-186). Anadolu Selçuklular döneminde Orta Asya mimari özelliklerini yansıtarak Anadolu'ya getirilen ahşap cami geleneği burada kendine has özellikler meydana getirmiştir. (Akan, 2010, s.42; Kuran, 1972, s.179-186). Bu gelenek Beylikler döneminde de devam etmiştir. Bunun en iyi örneklerinden bir tanesi Karamanoğlu Beyliğidir. Beylikler döneminde çoğunlukla küfe ve bazilikal plan tipleri daha çok kullanılmaktadır (Öney, 1998, s.11). Anadolu Türk mimarlığında çoğunlukla tuğla, tonoz ve kubbe tercih edilmiştir. Afyon ulu camii (1272), Sivrihisar Ulu camii (1275), Ankara Arslanhane Camii (1289-1290), ve Beyşehir Eşrefoğlu (1297) gibi yapılarda ahşap kirişli düz tavan kullanılmıştır. Eşrefoğlu Camisinde mukarnas başlıklı 48 ağaç direk üzerine oturtulmuş olan mihrap önü kubbesi ve orta bölümüyle içten ve dıştan vurgulanmıştır (Aslanapa,1984, s. 131-134; Bayhan, 2009, s.59).

Örneğin Ankara Sabuni ve Ankara Örtmeli Mescidi ve Hacı İvaz Mescidi dikdörtgen planlı ve ahşap tavanlı olarak Selçuklu cami plan formunu devam ettiren yapı örnekleridir (Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, Ankara, 1974, s.366-368).

Osmanlı döneminde ahşap destekli ve tavanlı cami geleneği yer yer birkaç köyün toplanarak namaz kıldığı ya da küçük mescitler şeklindedir (Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, 1972, s.438). Ayrıca yapılarda Orta Asya'dan itibaren Karahanlı, Gazneli ve B. Selçuklu ve Beylikler dönemlerinden gelerek gelen kubbe ve mihrap önü kubbesi uygulamalarının A. Selçuklular döneminde de tercih edildiğini söyleyebiliriz (Altun, 1988, s.34-35). Osmanlı döneminde de mekânsal bütünlüğün sağlanması ve tek kubbe altında toplanması için kubbenin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Çetin,2015, s.119).

Orta Karadenizin yüksek kesimlerinde tespit ettiğimiz çalışma konumuz dâhilindeki Ambargürgen Merkez Camisi ve Çökek Köyü Merkez Camisinde harim bölümünü örten içten kubbe dıştan eğimli çatı şeklindeki düzenlemeler kubbe uygulamalarının adeta bir devamı niteliğini taşımaktadır. Ayrıca incelediğimiz camilerin çanti tekniği ile inşa edilmiş olmaları Cumhuriyet dönemine değin uzanan bir geleneğin yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Mimaride Ahşap Kullanımı

İnsanlık tarihinin her aşamasında karşımıza çıkan ahşap, mimari ve dekorasyon alanlarında çok fazla kullanılmaktadır. Bunun temelinde hem malzemenin kolay temin edilmesi hem de kolay işlenmesi ve dayanıklı olması vardır. Bu yüzden de özellikle deprem bölgeleri olmak üzere birçok farklı coğrafyada çok sık kullanımı ile karşılaşırız (Sözen ve Eruzun, 1992, ss.10-30). Günümüzde değişen teknoloji ve artan nüfus sayısı ile birlikte beton ve alüminyum gibi malzemeler kullanılsa da, ahşap, yeni yapıların mimarisinde de kendine bir yer bulmuştur. Bunun da temelinde kimyasal ve fiziksel birçok faktörü içeren çok özel ve farklı bir yapıya sahip olması vardır (Bozkurt, Erdin ve Ünligil, 1995). Türk mimarisinde ahşap, zamanla temel yapı malzemesinin olmanın ötesinde kendine has bir sanat malzemesine dönüşmüştür. Özellikle Anadolu'daki mimari eserlerde görünen sütunlar, tavanlar, kirişler, dolap kapakları, sandukalar, pencere kanatları, sütunlar Türk sanatında önemli bir yere sahip olmuştur (Yücel, 1985, s.9-16). Örneğin, Anadolu mimarisinde gördüğümüz ahşap kırlangıç örtü tekniği iklim ve malzeme ilişkisini ortaya koymasından önemli bir yere sahiptir (Özkan, 2012, s.28). Geleneksel ahşap yapı sistemlerine baktığımızda Ahşap Yığma (çantı) ve Ahşap İskelet (çatma) olarak adlandırılan iki teknikle karşılaşırız. Ahşap yığma yani çantı tekniğinde; ağaç malzemelerinin istiflenmesi ile oluşturulan duvarlar mimari eserin taşıyıcı sistematiğini oluşturur. Buna bağlı olarak da duvar yüzeylerinde kaplama malzemesine dekorasyon dışında malzeme ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu tekniğin en büyük özelliği herhangi bir dikme kullanmaksızın yatay düzlemde tomrukların biri diğerinin üzerine gelecek şekilde yerleştirilmesidir. Yapım tekniğinden de anlaşılacağı üzere oldukça basit malzemeler kullanılmaktadır. Çantı tekniğinde kullanım ve yaratıcılık düzeyi düşük olduğu için genellikle basit köy evlerinde, dağ ve orman yörelerinde rastlanılmaktadır (Çobancaoğlu, 1998). Çantı tekniği yöresel mimarinin gelişimi ve Anadolu'daki sanat arayışlarının anlaşılması açısından Türk Sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Akkuş'un Coğrafyası

Akkuş'un doğusunda Ordu ili Kumru ilçesi, güney ve batısında Tokat ili Niksar, Erbaa ilçeleri, kuzeyinde Samsun ili Terme, Salıpazarı ilçeleri Ordu ili Ünye Çaybaşı ve İkizce ilçeleri bulunmaktadır (Ordu İl Yıllığı, 1936, s.13).

Ülkemizin Orta Karadeniz Bölümü iç kesimlerinde yer alan Akkuş ilçesi, Canik sıradağlarının üzerinde 1640 m. yüksekliğe sahip olan Argan tepesinin eteğinde küçük bir plato üzerinde bulunmaktadır. Denizden 1340 m. yükseklikte bir rakıma sahip Akkuş ilçe merkezi Ünye -Niksar Devlet karayolu üzerinde olup 63 km karelik ilçe alanına sahiptir. İlçenin iklim koşulları ağırdır. Yılın altı aylık kısmı karlı kalan kısmı sisli ve yağmurludur. Çalışma dâhilinde ele aldığımız yapıların bulunduğu köylerin konumu şu şekildedir; Akkuş'un batısında; Ambargürgen Köyü, kuzey ve güneyinde; Çaldere Köyü, güneydoğusunda; Karaçal Köyü, batısında; Çökek Köyü bulunmaktadır (Çelik, 2002, s.30-35).

Tarihçe

Orta Karadeniz'in iç ve dağlık kesimlerinde bulunan Akkuş'un tarihi MÖ 4000'lere kadar uzanmaktadır. Akkuş topraklarında yüzyıllar içinde Tibaren ve Kalıp kavimlerinin yaşadığı ileriki dönemlerde Akkuş'un Pont Krallığının hâkimiyeti altına girdiği bilinmektedir (Kökten, 1963, s.295-296).M.S. 391 yılında Orta Asya'dan göç eden Peçenek ve Koman Türkleri, bu bölge toprakları üzerinde 60 yıl kadar hâkimiyet sürmüşler, sonraki dönemlerde gelen Oğuz boyları önceki gelenlerin yardımıyla bölgeye yerleşmişlerdir.1095-1175 tarihleri arasında bölgeye Danişmentliler hâkim olmuşlardır (Uzunçarşılı, 1969, s.370-380).1344-1461 yılları arasında Ordu toprakları üzerinde hâkimiyet süren Hacı Emiroğulları bir asırdan fazla derebeyliğini devam ettirmiştir. Bu beylik 1243 Kösedag Savaşı'ndan sonra çöküşe geçmiştir.1308'de İlhanlılara tabi olduğu dönemde Ordu yine İlhanlılara bağlı kalarak Trabzon Rum İmparatorluğunun hudutları içinde yer almaktaydı. İlin yukarı kesimlerinde Oğuz boyları bulunmaktaydı (Uykucu, 1997, s.13).

1398'de Yıldırım Beyazıt'ın Kadı Burhaneddin Devleti topraklarını fethetmesi üzerine Sivas, Tokat ve Hacı Emiroğulları Beyliğine ait Mesudiye, Reşadiye ve Giresun yaylalarını Osmanlı topraklarına katınca Hacı Emiroğullarının bölgede nüfusu azalmıştır. Çelebi Mehmet döneminde 1413'te durum daha da ilerlemiş Ordu ve Giresun yöreleri Çelebi Mehmet yönetimine geçmiştir. Böylece Hacı Emiroğulları yeri belli olmayan aşiret reisi durumuna gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon seferi (1461) ile bu bölge Osmanlı topraklarına katılınca Hacı Emiroğulları Beyliği tamamen yıkılmıştır (Çelik, 2002, s.30-35). Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1521) Canik, Samsun ve Ordu'nun bağlı olduğu Şebinkarahisar civarları birleştirilip, Erzincan vilayetine bağlanmıştır.

1831 yılında Osmanlı İmparatorluğunda yapılan idari taksimata göre eyaletlere bölünmüştür. Ancak Sivas eyaleti; Fatsa, Korgan, Ünye şeklinde olup o tarihte Akkuş “ Karakuş” adından bahsedilmemektedir (Çelik, 2002, s.23-29).Bu taksimattan da anlaşıldığı göre Akkuş ilçesinin adından söz edildiği dönem 19. yy.ın sonları olmalıdır. Akkuş ilçesine ilk tapu kayıtları 1873 tarihli olup bugünkü ilçe merkezi Tekkegöksü mevkiinde Rahmanoğlu Hüseyin bir Hüseyin ile Çaldere Köyünde Efiloğlu Mustafa Bin Efil Hıdıra aittir.

1858-1892 yılları arasında Sivas Vilayetinin Samsun sancağına bağlı bir yerleşme merkezi olan Karakuş 1892-1920 tarihleri arası Akkuş (Karakuş) bucağı olarak Samsun ilinin, Ünye ilçesine bağlı kalmıştır. 1920 yılında Ordunun il olmasıyla Ordu iline bağlanmış ve 1954 yılına kadar da Karakuş adıyla işlem görmüştür. 4 Mart 1954 tarihinde Karakuş adı değiştirilmiş ve Akkuş ilçe olmuştur (Ordu İdari Taksimatı, 1936, s.47-48).

Akpınar Kasabası Merkez Camisi (Çizim 1, Foto 1-2-3)

Akkuş'a bağlı Akpınar Kasabasında yer alan caminin İlçe Müftülüğü kayıtlarına göre 1938 tarihinde yapıldığı bilinmektedir.

Cami, dıştan dışa 11.20 x10.95 m. kareye yakın dikkörtgen bir forma sahiptir. Camide cephele iki katlıdır. Kurt boğazı geçmelerle birbirine tutturulan 10-14 cm. kalınlığının-

daki perdelerden oluşan duvarlara sahip olan cami düz bir alanda inşa edilmiştir. Cami taş kaide üzerine yerleştirilmiş ahşap kirişler tarafından taşınmaktadır. Caminin giriş kapısı kuzeydoğu yönde yer alır. Güney cephede altta ve üstte dörder pencere doğu cephede altta üç, üst katta da üç pencere yer alır. Kuzey cephede ise; alt katta üç, üst katta üç pencere bulunur. Caminin büyük tutulması nedeniyle çok sayıda pencereye yer verildiği görülmektedir. Doğu yönde üst katta mükebbire kapısı da bulunur. Bu kapıdan balkon şeklindeki mükebbireye geçilir.

Kuzeydoğu köşede yer alan dikdörtgen kapı vasıtasıyla 10.60 x3 metre ebatlarındaki son cemaat mahalline geçilir. Giriş kapısının hemen sağ tarafında on basamaklı “L” şeklindeki merdivenlerle üst kat mahfile ulaşılır. Son cemaat mahallinden geçilerek ulaşılan kuzey yöndeki kapı vasıtasıyla harime geçilir. Burada kuzeyde üç, güneyde iki ayak olmak üzere toplam beş ayak üst kattaki mahfilin taşıyıcısıdır. Mahfil “U” şeklinde düzenlemeye sahiptir.

Caminin üzerini içerden ahşap düz tavan; dışarıdan eğimli çatı örtmektedir. Caminin tavan göbeğinde dairevi iç içe şekiller bulunur. Bunlar en dıştan kare çerçeve içinde ele alınmışlardır. Tavanda bir de dairesel olan motif sarkıt şeklindedir.

Camide mihrap ahşap ve orijinaldir. Yarım yuvarlak kemerli olan bu mimari unsur öne taşıntı yapmaktadır. Mihrabın üst kısmında Besmele yazısı bulunur. Besmele yazısının üst kısmında ortada minare ve bunun iki yanında hilal şekillerine yer verilmiştir. Camide mihrabın sağında yer alan minber ve solunda yer alan vaaz kürsüsü de ahşaptan yapılmış olup; tezyinat açısından zengin değildir. Caminin kapıları çift kanatlı olarak yapılmıştır; ancak kapılarında sade oldukları görülmektedir.

Ambargürgen Köyü Merkez Camisi (Çizim 2, Foto 4-5-6)

Akkuş ilçesine bağlı Ambargürgen köyünde yer alır. Akkuş ilçe Müftülüğü kayıtlarına göre 1950 tarihinde yapıldığı bilinmektedir. Caminin giriş kapısı üzerinde; üç satır halinde “Maşallah”, “Bismillahirrahmanirrahim” (Besmele), “Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah” (Kelime-i Tevhid) ibareleri Osmanlıca olarak yazılıdır.

Giriş kapısının yan tarafındaki kısımda Osmanlıca el yazısı ile yazılmış iki satırlık yazıda ise;

حافىظخطىب جامى بومحمد حمتىلخلقى گوى و دلالت

يىپىلدى

(۱۹۵۰)

“Bu cami Hatib Hafız Mehmed delaleti ve köy halkı himmetiyle yapıldı (1950)” ibaresi geçer.

Dıştan dışa 9.30x 8.67 metre boyutlarında dikdörtgen şekilli üzeri saçla örtülü bir çatıya sahiptir. Cepheler tek katlı düzende ele alınmıştır. Camide kurt boğazı tekniği ile birbirine tutturulmuş 10-12 cm. kalınlığındaki perdelerden oluşan damarlara sahip bir düzenleme söz konusudur. Camiyi taşlar üzerine yerleştirilmiş ahşap kirişler taşımaktadır. Kuzey cephede altta kapı ve iki pencere, güney cephede iki pencere, doğuda üç pencere ve batı cephede üç pencereye yer verilmiştir. Kuzeyde yer alan kapıdan içeri girildiğinde sağ ve solda bir oda şeklinde düzenlenmiş mekânlar vardır. Bu mekânlar kadınlar mahfilisi ve Kuran kursu görevi yapmaktadır. Kuzeybatıdaki mekân 3.30x2.40 metre ebatlarında olup dikdörtgendir. Kuzeydoğu yöndeki mekân ise; 2.84 x 3.21 metre'dir. Hol bölümü 2.46x 1.72 metre olup kareye yakın bir form sergiler. Buradan 8.72x 5.84 metre ebatlarındaki harime geçilir. Harimde doğuda iki, batıda iki olmak üzere toplam dört ayak kubbeyi taşır. Harimin üzerini dilimli bir kubbe örter. Bu dilimler ince çitelerin kubbe ortasından yanlara doğru uzanması ile oluşturulmuştur. Söz konusu kubbe yaklaşık 3.50 m. çapındadır. Kubbe içerisinde mavi boya kenar şerit bordürde ve kubbe ortasında avizenin bağlandığı bölümde, kırmızı rengin kullanıldığı görülmektedir. Harim kapısının sağında ahşap korkuluklarla çevrili, zeminden yaklaşık 5 cm. kadar yükseltilmiş şekilde teşkilatlandırılmış, müezzin mahfiline yer verilmiştir.

Camide pek fazla süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Caminin mihrabı yarım yuvarlaktır. Mihrabın niş kısmının kenarlarında ve mihrap ve minber arasındaki pano üzerinde dairesel şekillere yer verilmiştir. Mihrap nişinin dilimli olduğu ve üzerinde geniş dikey şeritler ve dar dikey kahverengi şeritlerle bu dilimli formun sağlandığı görülmektedir. Mihrabın sol tarafında yer alan minber ahşaptan yapılmış ve sadedir. Mihrabın sağında tam olarak güneydoğu köşede vaaz kürsüsü bulunur. Bu da ahşaptan yapılmış; fakat üzerinde süsleme unsuru bulunmamaktadır. Cami içerisinde güney duvarda, mihrap ve minber arasındaki alanda birer pano içerisinde Allah ve Muhammed lafzı olan yazılar vardır.

Karaçal Köyü Merkez Camisi (Çizim 3, Foto 7-8-9)

Akkuş ilçesine bağlı Karaçal Köyünde yer alır. Akkuş İlçe Müftülüğü'nden alınan bilgilere göre yapının inşaa tarihi 1950'dir.

Dıştan dışa 8.72x10.61 m. boyutlarında dikdörtgen şekilli caminin üzeri eğimli çatıyla örtülüdür. 1994 tarihli onarımdan sonra caminin üzeri oluklu kiremitle örtülüyken; saç ile değiştirilmiştir. Kurt boğazı geçmelerle birbirine tutturulmuş 10-12 cm. kalınlığındaki perdelerden oluşan duvarlara sahip olan cami meyilli bir arazi üzerine kurulmuş ve cami taşlar üzerine yerleştirilmiş ahşap kirişler üzerine oturmaktadır. Camide cepheler iki katlı bir düzenleme sergilemektedir. Kuzey cephede bir giriş kapısı, güney yönde iki büyük, bir küçük pencere, doğu cephede de altta bir, üstte de bir pencere, batı da ise; altta iki ve üstte iki pencere ile toplam dört pencere yer alır.

Son cemaat yeri öne ve yana kapalıdır ve burada pencere kullanılmamıştır. Son cemaat mahalli 8.67 x 3.07 m. ebatlarında dikdörtgen forma sahiptir. Buranın sağ ve sol tarafında ahşap korkuluklara yer verilerek giriş bölümü yanlardan bu şekilde ayrılmıştır.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan altı basamaklı merdivenle üst kat mahfile ulaşılır. Son cemaat yeri namaz kılınan bir mekân olmaktan ziyade bir hol görevi üstlenmektedir. Bu mahalden dikdörtgen kapı vasıtasıyla harime ulaşılır. Harim 7.31,5 x 8.67 m. kareye yakın dikdörtgen özelliktedir. Üst kat mahfil harimi “U” şeklinde çevrelemektedir. Mahfil, harimde yer alan doğu yönde iki, batı yönde iki ayak olmak üzere toplam dört ayak tarafından taşınmaktadır.

Caminin tavanı ahşap olup, sade ve süslemesizdir. Mihrap dışarıya yarım daire şeklinde taşıntı yapmaktadır. Dışarıya taşıntı yapan mihrabın üst kısmı yanlardan şişkin bir konik örtüyle kapatılmıştır. Cami ayrıca orijinal kimliğini koruyarak günümüze gelmiştir. Mihrabın sağında bulunan minber ve solunda bulunan vaaz kürsüsü de ahşaptan yapılmış, ancak süslemesizdir. Harimin kuzeydoğu köşesinde müezzin mahfili yer alır. Bu mahfilin, ahşap korkuluklarla harimden ayrılmış olduğu ve seki şeklinde birazda yükseltildiği görülmektedir.

Çökek Köyü Merkez Camisi (Çizim 4, Foto 10-11-12)

Akkuş ilçesine bağlı Çökek köyünde bulunur. Caminin, Akkuş ilçe Müftülüğü’ndeki kayıtlara göre yapım tarihi 1954’tür. Cami son yıllarda yapılan tamiratlarla birlikte orijinal kimliğini büyük oranda kaybetmiştir. Cami bir hazire içerisinde bulunur.

Dıştan dışa 7.61 x 12.04 m. ebatlarında olan cami kareye yakın dikdörtgen bir form sergilemektedir. Cepheler iki katlı düzende ele alınmıştır. Kurt boğazı şeklinde geçmelerle birbirine tutturulmuş 14-16 cm. kalınlığındaki perdelerden oluşan damarlara sahip olan cami eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur. Taşlar üzerine yerleştirilmiş ahşap kirişler camiye taşımaktadır. Caminin kuzey cephesinde; bir kapı ile toplam dört pencere, doğu yönde; altta iki, üstte iki pencere ile toplamda dört pencere, batıda altta iki, üstte iki pencere ile dört pencere bulunurken; güney cephede altta iki ve üstte iki pencere dört pencereye yer verilmiştir.

Camiye sonradan bir son cemaat yeri eklenmiştir. Son cemaat yerinin, doğu ve batı yönlerinde ikişer pencere bulunur. Bu eklenti kısım tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. Burası öne ve yanlara kapalıdır. Son cemaat yerine kuzeyde yer alan kapı vasıtasıyla ulaşılır. Bu mahalde eklentiden sonra caminin kuzey duvarında yer alan pencerelerin kapatıldığı görülmektedir. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan on basamaklı merdiven vasıtasıyla üst kat mahfile ulaşılır. Üst kat mahfilin batı duvarından bir kapı vasıtasıyla ulaşılan ezan okumaya yönelik yapılmış balkon şeklindeki bir düzenlemeye yer verilmiştir. 7.50 x 7.47 m. ebatlarındaki mahfil harimi “U” şeklinde çevrelemektedir. Harimin güney tarafındaki iki ayak ve kuzey tarafındaki üç ayak olmak üzere toplam beş ayak üst kat mahfili taşımaktadır. Harimi içten kubbe örter. Caminin birçok yeri değiştirildiği gibi kubbenin üzeri de farklı bir ahşap malzemeyle kaplanarak orijinalliğini kaybetmiştir. Cami dıştan eğimli kiremit çatıyla örtülüdür.

Caminin mihrabı yarım yuvarlak şekilde düzenlenmiştir. Mihrabın sağında yer alan minberi ve solunda yer alan vaaz kürsüsü ahşaptan ancak orijinal değildirler.

GENEL DEĞERLENDİRME

Türk mimarisinde yaygın olarak kullanılan ahşabın kullanımının ilk örneklerine Orta Asya mezar yapıları olan kurganlarda karşılaşılmaktadır. Ahşap; Hun, Göktürk ve Uygur Devletleri zamanında dini ve sivil mimaride kullanılmıştır (Aslanapa, 1990, s.33). Kurganlardan Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte ahşap kullanımının devam ettirdiğinden bahsetmiştik.

Türk mimarisinin erken dönemlerinden bu yana kullanılan ahşap malzeme iklimle bağlantılı olarak ormanın gür olduğu alanlarda tercih edilmiştir. Bu sebepten Karadeniz Bölgesinde bilhassa kullanımı yaygındır. Ordu'nun Akkuş ilçesine bağlı köylerde inşa edilmiş olan bahsi geçen camilerde ahşap malzemenin ürünüdürler.

Camileri konumları açısından değerlendirdiğimizde; genellikle yerleşim yerlerinden uzakta ve mezarlık alan içerisinde yer aldıklarını ve bunun arazi şartlarına dayalı bir zorunluluktan kaynaklandığı ortaya çıkarılmıştır. İslami dönemin erken zamanlarında Cuma namazı bir şehirde ve bir camide kılınmaktaydı. Zamanla cemaat sayısının artması ve bir şehirde birden fazla camide Cuma namazının kılınabileceğinin fetva verilmesiyle köylerde de Cuma namazı kılınmaya başlanmıştır. Bu durum, yapıları birkaç köyün birleşerek Cuma namazı kıldıkları bir "Cuma Camisi" niteliğinde düşünmeleri ile açıklayabiliyoruz (Çam, 2006, s.377-378; Bayhan, 2006, s.43).

Çalışma dâhilinde değerlendirilen; Çökek Köyü Camisi (1984), Karaçal Köyü Camii (1950), Ambargürgen Köyü Camisi (1950), Akpınar kasabası Merkez Camileri de (1938) bir Cuma camisi niteliğindedir.

Söz konusu yapılar "Çanti Camiler" olarak değerlendirilmektedir. Tipolojik olarak ahşap camiler sınıfında değerlendirilen bu camilerin duvarları da ahşap kullanılarak inşa edilmiştir. Çanti; ormanlık bölgelerde 15-20 santim kadar kalınlığındaki ağaç tomruklarını, alt veya üst kanatları düzelterek birbiri üstüne istiflemek ve köşelere gelen uçlarını kerterek bağlamak suretiyle duvar meydana getirilerek yapılan birimlerdir. Çorum taraflarındaki dağ köylerinin çoğunda evler bu teknik kullanılarak oluşturulmuştur (Arseven, 1997, s.386). Doğu Karadeniz bölgesinde Seranderlerde ve Bartın evlerinde yine bu teknik kullanılmıştır (Sözen ve Tanyeli, 2012, s.72).

Karadeniz Bölgesinde bitki örtüsünün orman olması dolayısıyla burada ahşap yapıların yoğun olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte Orta Asya'dan kültürel bir miras olarak Anadolu'ya taşıdığımız çanti cami örnekleri belgelendirilmeleri açısından önem teşkil etmektedir (Bayhan, 2006, s.45).

Ordu'da ahşaptan inşa edilmiş çanti tekniği ile yapılmış Kutluca Mahallesi Camii, Afırlı Mahallesi Camii (Bayhan, 2014, s.100-102) İkizce Laleli (Eski) Camii, Çaybaşı Yeni Cuma Camii, Çaybaşı Çayır Camii, Çaybaşı Kargalı Camii, Çaybaşı Eski AsakCamii, Fatsa Aşağıyavaş Köyü Camii, Kumru Şenyurt Köyü Eski Camii, Perşembe Soğukpınar Köyü Hatipli Mahallesi Camii, Ünye/Tekkiraz Kabadirek Camii, Akkuş Çaldere Köyü Camii (Bayhan, 2009, s.57-62) örnekleridir.

Akkuş'a bağlı köylerde bulunan Çökek Köyü Merkez Camisi, Ambargürgen Merkez Camisi, Akpınar Kasabası Merkez Camisi ve Karaçal Köyü Merkez Camisi tamamen ahşap malzeme kullanılarak yapılmış "Çantı Camiler" tipindedirler.

Yöredeki camilerde kullanılan bu tekniğe Samsun, Trabzon, Rize, Artvin ve ilçeleri ile Batı Karadeniz Bölgesinde Düzce İzmit, Adapazarı ve çevrelerinde rastlanılmaktadır. İkizce Laleli Eski Camii, Çarşamba Gökçeli (Mezarlık) Camii (1206), Çarşamba/Yaycılar Köyü Camii, Şeyh Halil Camii (1505), Terme Karaçalı Köyü Camii (1700-1701), Ondokuz Mayıs Fatih Camii (XVII.-XIX. yüzyıl), Asarcık Alan Köyü Camii (XVIII. veya XIX. yüzyıl), Asarcık Kasaca Köyü Camii (XVIII. veya XIX. yüzyıl), Terme

Pazar Camii (1840) ve Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859-1860) çantı tekniğiyle yapılmış diğer örneklerdir (Bayhan, 2006, s.43). Ayrıca Kütükçüler Köyü Orhan Camii, İncecik Köyü Eski Camii, Emirler (Emir Ali) Köyü Orhan Gazi Camii (Dolu, 2015), Ustacalı Köyü Camii (XIX. yüzyıl), Kocakavak Köyü Camii (15-18) (Nefes, 2012, s.156-160).

Plan açısından değerlendirildiğinde; Çökek Köyü Camisi, Ambargürgen Köyü Camisi Akpınar Kasabası Merkez Camisi ve Karaçal Köyü Camisi kare ya da dikdörtgen planlı bir harim ile onun kuzey yönüne yerleştirilmiş bir son cemaat yerinden teşekkül etmektedirler.

Fatsa Aşağı Yavaş Köyü Camii, Perşembe Soğukpınar Köyü Hatipli Mahallesi Camii, Ondokuz Mayıs Fatih Camii, Asarcık Kılavuzlu Köyü Camii, Asarcık Alan Köyü Camii, Asarcık Koşaca Köyü Camii, Terme Pazar Camii ve Çarşamba Porsuk Köyü Camii dikine dikdörtgen şekilli ve dıştan kırma çatıyla örtülü harimleri ve onun etrafını kuşatan üç yönlü revak düzenlemeleri ile bu yapıların benzer örnekleridir (Bayhan, 2006,s.43). Akkuş yöresinde ele alınan yapılarda revak uygulamasına rastlanmaz. Çökek Camiinde harimde mihrap önünü örten bir kubbe Ambargürgen de ise harimi içten bir kubbenin örttüğünü görmekteyiz. Bu yapılar içten kubbe dıştan eğimli çatı şeklinde örtüye sahiptir.

Ambargürgen ve Çökek Köyü Camileri, kareye yakın planı ve içten kubbe örtüsüyle Aşağı Söğütlü ve Salıpazarı Gökçeli Camii (XVIII. yy.) (Temel, 2000, s.36-37) ile benzerdir.

Çökek Köyü Camii ile Akpınar Kasabası Merkez Camiinde ise; kuzeyde üç, doğu ve batı yönlerde birer ayakla taşınan ve harimi "U" şeklinde saran mahfil düzenlemesine yer verilmiştir. Çarşamba, Ordu köyü (1420 civarı), Kavak Bekdemir Köyü Camii (1595), Terme Pazar Camii (1840) ve Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859-60) ahşap "U" şeklinde kadınlar mahfili içeren harim düzenlemeleri ile burada tanıtmaya çalıştığımız camilerle benzer özellikler sergilemektedir (Can, 1988; Bayraktar, 2005). Benzer mahfil düzenlemeleri, Laleli Eski Camii, Kargalı Camii, Yeni Cuma Camii, Çayır Çaldere, Şenyurt ve Eski Asak Camii, Aşağıyavaş Köyü Camii, Soğukpınar hatipli Mahallesi Camii, Kabadirek Camii'nde (Can, 2005; Bayhan, 2006) görülmektedir.

Ambargürgen Camii ise; yöredeki Karaçal Köyü Camii, Akpınar Kasabası Merkez

Camii ve Çökek Köyü Camiinden farklı olarak tek katlı olarak inşa edilmiş ve içerisinde üst kat mahfil uygulamasına yer verilmemiştir. Caminin içerisine girildikten sonraki sağ ve solda bulunan dikdörtgen mekânların kadınlar mahfili olarak kullanılmasıyla diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Ambargürgen Köyü Camisinde farklı olarak kuzeyde iki doğu ve batıda birer ayak üzerine oturan kubbesi vardır. Çökek Köyü Camiinde üst kat mahfile yer verilmiştir. Bunun yanı sıra yine kuzeyde üç, doğu ve batıda birer ayak üzerine oturan kubbe uygulaması söz konusudur. Ambargürgen ve Çökek Köyü Camileri içten kubbe, dıştan kırma çatıyla örtülüdürler. Çaldere Köyü Camii, Akpınar Kasabası Merkez Camii, Karaçal Köyü Merkez Camiid e kırma çatıyla örtülüdürler.

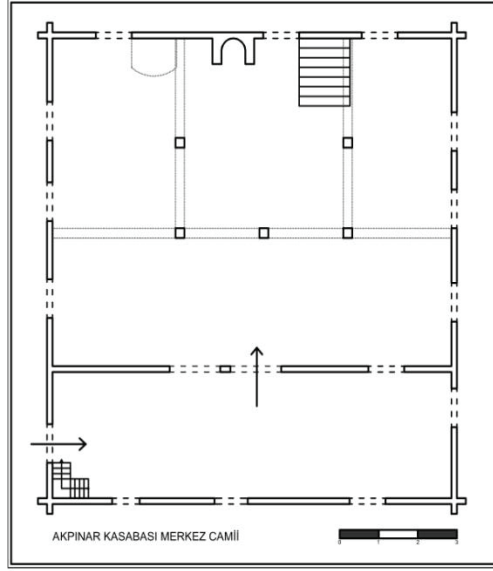
Cephe düzenlemeleri açısından Ambargürgen Köyü Camii hariç camilerinin cephelelerinin iki katlı olarak ele alındıkları görülür. Bu yönleriyle Dernek Pazarı Güneykondu Mahallesi Camii (1819) ve Of Keler Köyü Camii (1834-35) ile Rize'den Çayeli Ormancık (1826), Fındıklı Meyveli (1871), Hemşin Düz Mahalle (1884), Hemşin Bilenköy (1894), İkizdere Çamlık Köyü (XIX. yüzyıl sonları), İkizdere Şimşirli Köyü (1853-57) ve Güneyde Hacı Şeyh (1887) camileri ve Borçka Muratlı Köyü (XIX. yüzyıl) Camileriyle benzerlik gösterirler (Bayhan, 2006, s.44-45).

Sonuç

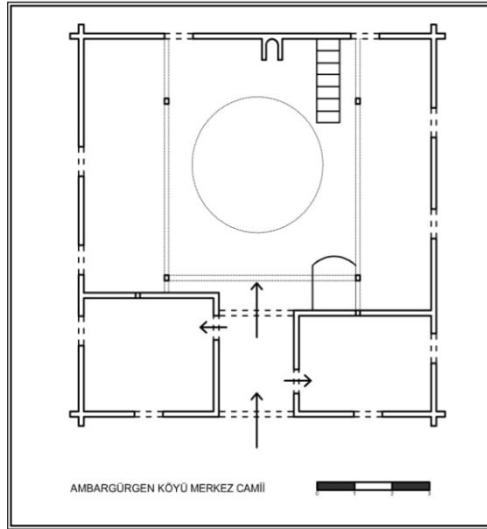
Orta Karadeniz Bölgesinde inşa edilmiş olan bu yapılarda ahşap malzemenin hem bir zorunluluk hem de bir işlevsellik neticesinde kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Fiziki ve maddi koşulların etkili olduğu bu yapılarda benzer plan formlarının uygulanması söz konusu yapıların belirli bir usta grubu tarafından inşa edilmiş olabileceğini de akla getirmektedir.

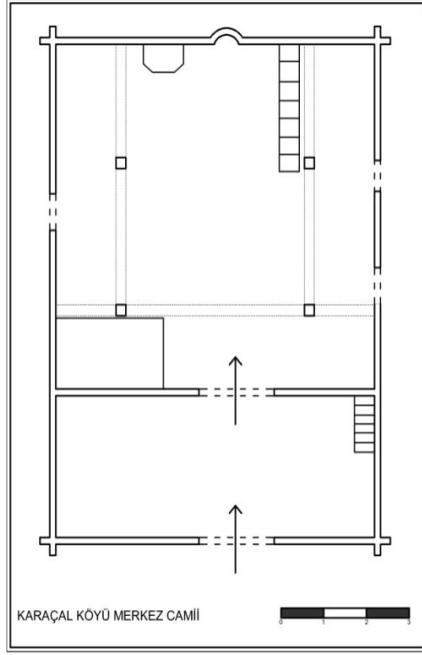
Ayrıca bu camilerde bozulmalar ya da uygun olmayan eklentiler bulunmaktadır. Bu da yapıların zamanla tahrip olmasına ya da orijinal kimliklerinden uzaklaştırılmasına ve hatta günümüze ulaşmış ahşap geleneğinin yok olmasına neden olmaktadır. Ayrıca tespit ettiğimiz bu yapılar Orta Asya'dan günümüze ulaşan Çanti tekniğın 20. Yüzyıl örnekleri olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma neticesinde; günümüzde terk edilen bu geleneğın son örneklerinin belgelenmesi, yapılara yapılan bilinçsiz müdahalelerin önlenmesi amacıyla kamuoyuna duyurulması ve bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması ve Türk- İslam Kültür Tarihi açısından önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Ekler

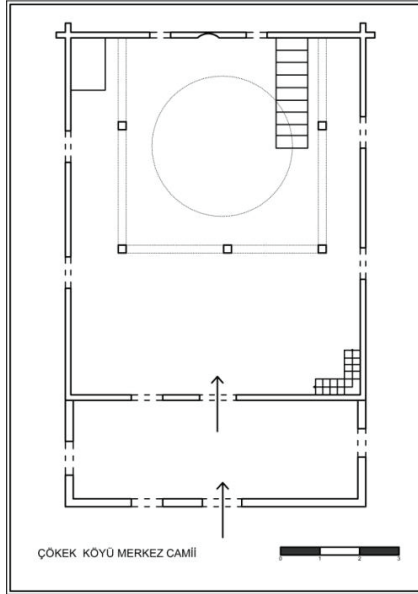
Çizim 1 Akpınar Kasabası Merkez Camisi (Tekin)

Çizim 2 Ambargürgen Köyü Merkez Camisi (Tekin)

Çizim 3 Karaçal Köyü Merkez Camisi (Tekin).

Çizim 4 Çökek Köyü Merkez Camisi (Tekin)

Foto 1: Akpınar Kasabası Merkez Camisi

Foto 2: Akpınar Kasabası Merkez Camisi

Foto 3: Akpınar Kasabası Merkez Camisi

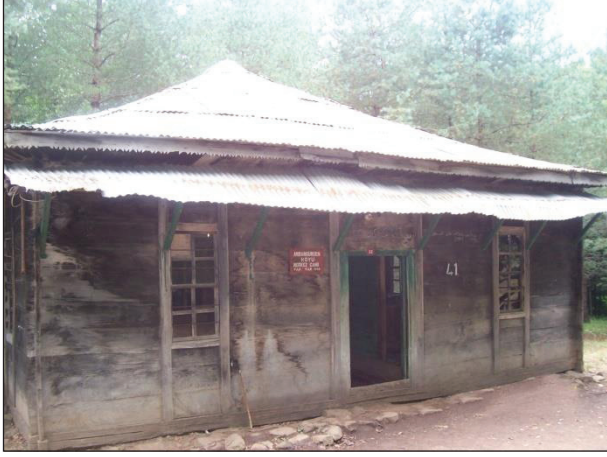

Foto 4: Ambargürgen Köyü Merkez Camisi

Foto 5: Ambargürgen Köyü Merkez Camisi

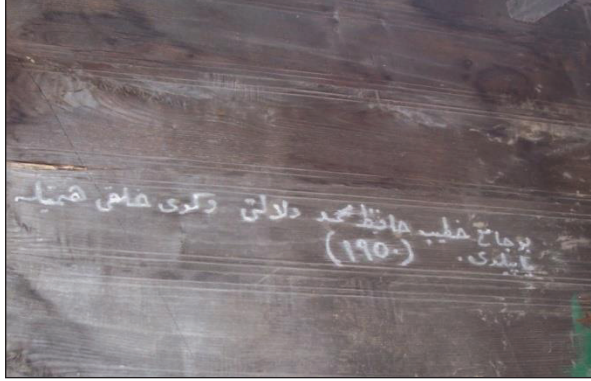

Foto 6: Ambargürgen Köyü Merkez Camisi

Foto 7: Karaçal Köyü Merkez Camisi

Foto 8: Karaçal Köyü Merkez Camisi

Foto 9: Karaçal Köyü Merkez Camisi

Foto 10: Çökek Köyü Merkez Camisi

Foto 11: Çökek Köyü Merkez Camisi

Foto 12: Çökek Köyü Merkez Camisi

Kaynakça

- Akan A. E.,(2010), Tarihi ahşap sütunlu camilerin sonlu elemanlar analizi ile taşıyıcı sistem performansının belirlenmesi, *SDU International Technologic Science*, February, s.42-54.
- Altun, A. (1988). *Orta Asya türk sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve beylikler mimarisi*. (Ed. S. Bayram.), Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1 (s. 33-44) içinde, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Arseven, C. E., (1997). *Çantı maddesi*, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul.
- Arseven, C. E., (1954). *Türk sanatı tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aslanapa, O. (1990). *Türk sanatı, C.I-II*, Ankara: Remzi Kitapevi

- Aslanapa, O. (1984). Türk sanatı, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Bayhan, A. A. (2009). Ordu'dan bazı tarihi ahşap (çanti) camiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, s.55-84.
- Bayhan, A. A. (2014). Ordu / Perşembe'den iki ahşap çanti cami örneği, *Tüba-Ked*, (12), s. 100-107.
- Bayhan, A. A. (2006). Ordu'da yeni tespit edilen ahşap camiler, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 16, s.33-48.
- Bayraktar, M. S. (2005). *Samsun ve ilçelerindeki türk mimari eserleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bozkurt, Y., E, N. ve Ünlügil, H., (1995). *Odun patolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları.
- Çam, N. (1990). İslam'da babı fihri meselelerin ve mezheplerin türk cami mimarisine tesiri. *Vakıflar Dergisi*, XXI, s, 375-394.
- Can, Y. (1988). *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*. Samsun: Etit Yayınları.
- Çelik, A. (2002). *Akkuş*. İstanbul: Küçükler Kitabevi
- Çetin, Y. (2015). Erken dönem İslam cami mimarisinde maksure kubbesi geleneğinin Türk cami mimarisindeki toplu mekân anlayışına etkileri üzerine bir değerlendirme, *International Journal of Social Science*, 35, s.116-126.
- Çobancaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de ahşap evin bölgelere göre yapısal olarak incelenmesi ve restorasyonlarında yöntem önerileri*. Yayımlanmamış doktora tezi, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Ordu İl Yıllığı (1973), Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Dolu, Y. B. (2015) Kocaeli ve çevresinde candı (ahşap yığma) teknikle yapılmış camiler. *Gazi Akçakoca, Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, s.1685-1701.
- İslam Ansiklopedisi.(1993), *Cami maddesi*, C.7, İstanbul.
- Kökten, K. (1963). Anadolu Ünye'de eski, taş devrine (paleolitik) yeni buluntular. *AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. XX, s.275-279.
- Kuran, A. (1972). Anadolu'da ahşap sütunlu selçuklu mimarisi, *malazgirt armağanı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Nefes, E. (2012). Samsun/Çarşamba'da çanti tekniğinde inşa edilmiş iki ahşap camii; Ustaca Köyü camii ve Kocakavak Köyü camii. *Vakıflar Dergisi*, 38, s.155-164.
- Ordu İdari Taksimatı (1936), Ankara: TC Dahiliye Vekaleti, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yayını.
- Öney, G. (1998). Ankara Arslanhane Camii. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, H. (2012). Geleneksel Erzurum evlerinde kırlangıç örtünün kuruluşu ve son kırlangıç örtü ustası Sırrı Alacakanat. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 28, s.19-37.

- Sözen, M. ve Eruzun, C. (1992). *Anadolu'da ev ve insan*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2012). *Sanat Kavram ve terimleri sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, (1974), Ankara, s.366-68
- Temel, Z. (2000). *Samsun, Terme ve Çarşamba'da bulunan üç ahşap camii*. Yayımlanmamış lisans tezi. Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uykucu, K. E. (1978). *Bölgemiz Karadeniz illeri ve ilçeleri*. Ankara: Zafer Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1969). *Anadolu beylikleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, E. (1985). Türk sanatında ağaç işçiliği. *Antika*, 6, s.3-11